

Aurel Rustoiu, *Archaeological explorations of magic and witchcraft in Iron Age Transylvania*, Cluj-Napoca, ed. Mega, 2019, 301 p., 61 Fig.

Subiectul volumului proaspăt apărut la Editura Mega din Cluj-Napoca este mai puțin dezbătut în literatura arheologică din România cu privire la epoca fierului. Așa cum precizează încă din titlu, autorul ne propune o incursiune într-un cadru intim al societăților din Transilvania ultimei jumătăți de mileniu înainte de Hristos.

Aurel Rustoiu s-a remarcat pe parcursul ultimelor trei decenii și jumătate printr-o lungă serie de studii abordând cu predilecție subiecte de istorie veche și arheologie cu accent pe civilizația celtică și cea dacică în Transilvania, Banat și în Bazinul Carpatic. Într-un astfel de cadru cronologic și spațial se înscrie și demersul pe care îl prezentăm cu acest prilej.

Motivația alegerii acestei teme este sintetizată în primele pagini ale volumului sub titlul: Cuvânt înainte (*Foreword* p. 7–9), spațiul fiind considerat potrivit și pentru a sublinia ajutorul primit din partea unor colegi, precum și faptul că lucrarea a fost realizată în cadrul unui grant finanțat de Ministerul Educației și Cercetării (*Acknowledgements* p. 9).

Subiectul pe care autorul și-a propus să îl exploreze este abordat pornind de la un cadru general, conturat în primul dintre capitole: 1. Introducere (*Introduction* p. 11–31). De la debut, suntem îndemnați să descoperim un domeniu de cercetare ofertant: Arheologia magiei și vrăjitoriei (1.1 *Archaeology of magic and witchcraft* p. 11–19). În acest cadru aflăm cum anumite practici rituale consemnate etnografic, la începutul secolului XX, ne pot ajuta să înțelegem semnificația unor artefacte străvechi, descoperite întâmplător sau prin cercetări arheologice.

Este subliniat gradul ridicat de dificultate al identificării contextelor arheologice asociate practicilor magice și vrăjitorești, cu toată varietatea domeniilor pentru care erau utilizate astfel de metode de „rezolvare” a problemelor. Cu toate acestea, autorul distinge două mari categorii de ritualuri care implică magia: pe de o parte cele având un scop de apărare, iar pe de alta, cele malefice (p. 16). Dar oricare ar fi scopul unor asemenea practici, ele implică necesitatea utilizării unor obiecte și/sau substanțe, care pot deveni „urme arheologice”. Pe de o parte, se distinge faptul că unele dintre artefacte au fost confecționate special pentru a servi unui scop ritual. Dar multe altele au fost realizate pentru alte scopuri. De aceea interpretarea contextului în care au fost descoperite ne ajută să le înțelegem rolul, pe baza unor concepte precum „biografia culturală sau socială a lucrurilor” (p. 17–18).

Pentru înțelegerea în detaliu a subiectului tratat autorul ține să consemneze o serie de noțiuni terminologice (1.2. Magie și vrăjitorie, vrăjitori și vrăjitoare: scurte observații terminologice – *Magic and witchcraft, sorcerers and witches: short terminological observations*, p. 19–24). Așa cum ține să fie remarcat, necesitatea precizărilor terminologice rezidă din faptul că percepția publicului contemporan asupra magiei este în mare măsură influențată de literatură, cinematografie și chiar de o serie de șarlatani care au fost promovați în mass-media.

Limitele spațiale și de timp ale studiului sunt determinate strict în ultima parte a introducerii, intitulată: Cadrul geografic, cultural și cronologic (1.3. *The geographic, cultural and chronological framework* p. 24–31).

Lucrarea este structurată sub forma unei serii de studii de caz, pornind uneori de la informații istorice, dar mai ales de la descoperiri arheologice, pe baza cărora a fost conturată imaginea de ansamblu a subiectului.

Un astfel de studiu ne aduce în atenție protagoniștii implicați în desfășurarea ritualurilor: Vrăjitori și vrăjitoare (2. *Sorcerers and witches* p. 33–69). Subiectul a fost prezentat într-o manieră inedită, pe baza a trei cazuri distincte. Primul este cel al unui vrăjitor a cărei personalitate este conturată de izvoare istorice scrise, dar care nu este atestat arheologic. Următoarele două personaje sunt de gen feminin și ne sunt cunoscute numai prin intermediul descoperirilor arheologice. În plus, autorul ne prezintă cele trei personaje începând cu cazul cel mai recent, analizând caracteristicile proprii ale unui personaj istoric dintr-o perspectivă neexplorată până în prezent în istoriografie. Este vorba despre Deceneu, un vrăjitor care a călătorit în Egipt” (2.1. *Deceneus (Dekinais) “a men wizard (andra góeta) who wandered in Egypt”* [Strabo VII.3.11 (C.303)], p. 34–39).

Alte două personaje, de data aceasta anonime sunt o vrăjitoare al cărei mormânt a fost cercetat la Remetea Mare, în apropiere de Timișoara (2.2. *The witch from Remetea Mare*, p. 39–54) și o femeie șaman care a trăit în Transilvania în timpul așa-zisului orizont scitic (2.3. *A female of the Scythian age from Transylvania* p. 54–69).

Dacă au fost identificate rămășițele pământești ale unor șamani este necesar să fie prezentate și unele dintre aspectele ritualurile or practicate de aceștia. O astfel de manifestare, descrisă uneori în relatările unor autori din antichitate, dar consemnate și în studiile etnografice, o reprezintă transa șamanică urmată de starea de alterare a conștiinței. Astfel de manifestări au fost analizate în capitolul al treilea (3. *Shamanic trance and the altered state of consciousness* p. 71–108). Iar subiectul este tratat urmărind anumite perspective. Pe de o parte aceea a consumului de plante cu proprietăți halucinogene (3.1. *Consumption of psychoactive plants* p. 72–77). O altă direcție de abordare vizează consumul de băuturi alcoolice (3.2. *Ritual consumption of alcoholic beverages and its instruments. Vessels with anthropomorphic handles from the late iron Age (4th–3rd centuries BC) in the eastern Carpathian Basin* (p. 77–108).

Unii istorici au scos în evidență faptul că în cadrul „tagmei” magicienilor erau considerați uneori și unii meșteri. Aceasta este premiza pe baza căreia este dezvoltat subiectul capitolului al patrulea (*Other masters of magic: besides wizzards, one blacksmith* p. 109–122). Identitatea metalurgilor poate să fie uneori distinsă în descoperirile arheologice, așa cum este cazul la Fântânele, în județul Bistrița-Năsăud sau la Ludas, în Republica Ungară (4.1. *Craftmanship and identity in the 4th–3rd centuries BC* p. 110–113). Odată identificate astfel de personaje în descoperirile arheologice, autorul consideră util să contureze un scurt excurs despre metalurgie și magie (4.2. *Metallurgy and magic* p. 113–122). În demersul său, Aurel Rustoiu are ca punct de pornire un eseu al lui Mircea Eliade, aducând argumente noi unor concluzii ale unui studiu întocmit cu mai mult timp în urmă¹.

Așa cum menționase încă din primele pagini, una dintre marile categorii de ritualuri magice sunt cele menite să asigure apărarea față de forțele și spiritele malefice. Acest subiect este tratat în capitolul al cincilea (5. *Apotropaia: Preventive magic* p. 123–185). Subiectul este abordat din perspective precum cea a medicilor, vracilor și a unor tratamente empirice, prin intermediul unor instrumente sau chiar truse medicale descoperite prin cercetări arheologice. Tot în același loc sunt analizate informațiile cu privire la unele remedii cunoscute din surse scrise, cum sunt plantele medicinale sau unele minerale (5.1. *Physicians, healers and empirical cures* p. 124–142). O altă perspectivă asupra aceluiași subiect o oferă anumite obiecte, considerate a fi adevărate „arme” folosite împotriva spiritelor rele (5.2. *Amulets – weapons against the evil beings* p. 142–185).

Lupta cu spiritele necurate implică uneori și intervenția magicienilor și domeniul funerar. Iar anumite detalii ale ritualurilor magice care implică tratarea unor defuncți sunt uneori discutate prin cercetarea arheologică a mormintelor. Acesta este subiectul tratat de autor în capitolul

¹ A. Rustoiu, *Metalurgie și magie. În legătură cu unele tehnici și instrumente metalurgice din Dacia preromană*, în vol: A. Rustoiu, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj-Napoca 2002, p. 71–75.

al șaselea (6. *Funeraria Magica: Magical practices in funerary contexts* p. 187–238). Uneori astfel de practici pot să fie distinse pe baza unor obiecte sau ansambluri de obiecte, care din motive ritualice sunt depuse într-o formă incompletă. Adesea ele sunt dezmembrate astfel încât sunt reprezentate prin prezența unor fragmente sau părți componente, dar care simbolizează întreg ansamblul (6.1. *Pars pro toto or another magical practice? Grave no. 49 with a linchpin from the Late Iron Age cemetery at Fântânele-Dâmbu Popii* p. 188–204). Unele dintre obiectele prezente în inventarele mormintelor ascund semnificații care pot să fie mai greu de înțeles pentru noi. Magia unor piese anulare, fie ele brățări, inele sau alte tipuri de verigi poate să constituie un indicator al unor asemenea practici menite să alunge spiritele rele (6.2. *The magic of the rings* p. 204–238). Și tot în același fel ar putea să fie înțelese „nodurile” întâlnite pe unele artefacte, care la o primă vedere pot să fie interpretate doar ca ornamente, dar care sunt încărcate cu semnificații magice.

Ritualuri implicând magia neagră nu numai că sunt practicate în societățile din Transilvania epocii fierului, dar ele pot adeseori să fie distinse prin analiza descoperirilor arheologice. Izvoarele scrise păstrate din antichitate consemnează și astfel de ritualuri, precum și instrumentarul folosit de practicienii acestei „arte”, în zona mediteraneană. Iar prezența unor obiecte de felul celor descrise de asemenea surse, în descoperirile arheologice în zona temperată a Europei, dovedește faptul că ritualuri de acel fel nu erau străine, așa cum se poate distinge din capitolul al șaptelea (7. *Voodoo dolls: the dark side of magic* p. 239–257).

Considerațiile finale (*Closing remarks* p. 259–262) sunt un prilej pentru o scurtă sinteză a celor relatate, într-o abordare plină de metafore, dovedind încă odată erudiția autorului. El subliniază faptul că prin intermediul cercetării arheologice a urmelor lăsate de practicile magice și de vrăjitorie poate fi reconstituit doar parțial universul spiritual al societăților din vechime. Și în același timp, nu trebuie să uităm că urmele arheologice pot să fie interpretate în diferite moduri, pe baza contextelor în care au fost descoperite. În această cheie credem că trebuie înțelese cuvintele din încheiere „Good-bye Merlin! But see you soon!”. Așteptăm următoarea contribuție care să elucideze și alte detalii ale ritualurilor magice.

Volumul este însoțit de o bibliografie consistentă, utilă oricui va dori să abordeze un astfel de subiect (*Bibliography* p. 263–301).

Autorul este obișnuit să argumenteze subiectele tratate într-un mod convingător și atractiv, de aceea lectura volumului pe care îl prezentăm este facilă. Iar traducerea în limba engleză datorată Mariane Egri permite distribuția cărții către un public larg. Grafica este de foarte bună calitate iar ilustrațiile au fost reproduse în condiții foarte bune, dovedind experiența editurii Mega. Cu toate acestea au scăpat și unele mici greșeli de tehnoredactare. Așa este cazul la p. 107, unde în loc de „...the vessels having anthropomorphic vessels ...” ar trebui, poate să citim: „...anthropomorphic representations...”, sau la p. 166, unde cel mai probabil este vorba de „Late Iron Age” și nu de Laye Iron Age”.

Formatul ales este unul practic, ușor de manevrat, iar coperta cartonată și broșată conferă volumului prestanță și eleganță. Poate că o explicație a imaginii primei coperte ar fi fost apreciată de către mulți dintre cititori. Dar trebuie să ținem cont de subiectul cărții – magia, ale căror ritualuri sunt adeseori tainice și ascunse, așa cum poate să rămână și semnificația celor două siluete misterioase, aflate în prim plan.

În ansamblu, credem că demersul monografic pe care ni-l propune Aurel Rustoiu poate să fie considerat ca un instrument de lucru deosebit de valoros pentru specialiștii în domeniul arheologiei și nu numai. În același timp este o lucrare ușor de citit, a cărei tematică este structurată după un plan logic și coerent. Sperăm ca nota optimistă din finalul lucrării să se concretizeze într-o nouă contribuție științifică de acest fel. Și în același timp, poate că subiectul va stârni și interesul altor autori, care să abordeze acest subiect.